

TÉMA HIROŠIMY A NAGASAKI V LITERATUŘE

THE TOPIC OF HIROSHIMA AND NAGASAKI IN LITERATURE

*Jitka Bílková**

Abstrakt: Článek se soustředí na literární zpracování jedné události druhé světové války, a to literaturu atomové bomby a na její taxonomii. Cílem je naznačit různorodost témat, které spisovatelé akcentují, a pohledů na atomový útok na japonská města Hirošimu a Nagasaki. Daná problematika je ukázána na základě analýzy některých českých a anglických překladů děl japonských autorů, zahrnuta je i vybraná literatura, která vznikla mimo Japonsko (v USA a Evropě) a reaguje na zmíněnou událost. Pro prezentaci problematiky byly vybrány následující tematické okruhy: bezprostřední zkušenost s výbuchem a reakce na něj, reakce Japonců na oznámení kapitulace, první pokusy o lékařské vědecké zkoumání, pocity přeživších a otázka komunikovatelnosti zážitku, existenciální zkušenost, vznik národního traumatu.

Klíčová slova: atomová bomba, literatura atomové bomby, hibakuša, Hirošima, Nagasaki, národní trauma, komunikovatelnost zkušenosti výbuchu atomové bomby.

Abstract: Following text focuses on the literary adaptation of one event of the World War II, that is the atomic bomb literature and its taxonomy. The goal of this text is to present a variability of the topics accented in literature and views on the atomic bomb attack on Japanese cities Hiroshima and Nagasaki. The analysis of certain Czech and English translations of works of Japanese authors was used to show this issue; certain examples of literature that originated outside Japan (in the USA and Europe) and reacts to this matter were also incorporated. The following thematic issues were chosen to demonstrate the matter: immediate experience with the atomic bomb explosion and the reaction to it, Japanese reaction to the capitulation, the first attempts to do the medical scientific research, the survivors' feelings and the question of communicability of the experience, existential dimension, and the emergence of the national trauma.

Keywords: atomic bomb, A-bomb literature, hibakusha, Hiroshima, Nagasaki, national trauma, communicability of atomic bomb experience.

*PhDr. Jitka Bílková, Ph.D., katedra filozofie FF ZČU v Plzni, Sedláčkova 19, 306 14 Plzeň; e-mail: bilkova@kfi.zcu.cz.

1 PROBLEMATIKA TRŽDĚNÍ LITERATURY ATOMOVÉ BOMBY A NĚKTERÉ JEJÍ OBECNÉ RYSY

Jak poznamenává Krouský v předmluvě k překladu výboru povídek s názvem *17 japonských povídek. Hirošima, Nagasaki*, autoři literatury atomové bomby byli civilními obyvateli, kteří zasadili své zkušenosti z válečné doby do občanského zázemí.¹ Jejich zkušenosti a zážitky, zejména u první generace přímých svědků, byly tak silné, že zmiňovaní autoři, a je mezi nimi i mnoho žen, nebyli schopni téma svých děl ani po čase změnit. Pro řadu z nich bylo psané slovo jediným způsobem, jak se s těmito zážitky vyrovnat. Jde o způsob uchopení a pochopení jedinečné události a její zprostředkování těm, kdo nic takového nezažili. V tom také, jak píše Krouský, spočívá jedinečnost této tematiky ve světové literatuře.² Zatímco válečné zkušenosti jsou literárně zachyceny v různých světových prostředích, téma atomové bomby je zkušenostně přítomné jen v literatuře japonské. V Japonsku v roce 1983 vyšlo patnáctisvazkové dílo *Japonská literatura atomové bomby (Nihon no genbaku bungaku)*, jedním z jejích editorů byl i pozdější nositel Nobelovy ceny za literaturu (1994) Kenzaburó Óe;³ k dané tématice se Óe vyslovil ve svých *Zápisích z Hirošimy*.⁴

Reiko Tačibana Nemoto uvádí, že tak rozsáhlá a tematicky sjednocená literatura se stala předmětem kritické taxonomie.⁵ Podle Masaakiho Kawanišiho, literatura atomové bomby (*A-bomb literature*) může být dělena do tří kategorií: první s autory, kteří byli přítomní v Hirošimě nebo Nagasaki v momentě atomového útoku (tj. takzvaní *hibakuša*⁶). Sem je řazen Tamiki Hara s knihou *Letní květy*⁷ a Jóko Óta s dílem *Město mrtvých*.⁸ Do druhé kategorie jsou zahrnuti autoři, kteří nálet nezažili, ale užívali dokumentární materiál nebo se dotazovali přeživších. Tyto zdroje pak používají k vyličení svého vlastního úhlu pohledu na dění v Hirošimě a Nagasaki. Do této skupiny je řazen Masudži Ibuse s knihou *Černý déšť*,⁹ Jošie Hotta s knihou *Rozsudek*,¹⁰ Kenzaburó Óe se *Zápisíky z Hirošimy*¹¹ a Makoto Oda s knihou *Hirošima*. Třetí skupinu tvoří mladí *hibakuša*, tedy ti, co nálet zažili jako mladí nebo jako děti. Jejich autobiografické příběhy jsou psány jako rekviem za přátele a členy rodiny, kteří zemřeli na nemoc z ozáření. Tato skupina zarnuje Kjóko Ha-

¹Krouský 1996, s. 6.

²Tamtéž.

³Způsob psaní japonských jmen je přizpůsoben evropskému úzu, tj. jako první je uváděno osobní jméno, poté příjmení. Jména japonských autorů jsou přepisována česky.

⁴*Hirošima nóto*.

⁵Nemoto 1996.

⁶*Hibakuša* je japonský pojem používaný pro ty, kteří byli vystaveni atomovému výbuchu a přežili jej.

⁷*Nacu no hana*.

⁸*Šikabane no mači*.

⁹*Kuroi ame*.

¹⁰*Šinpan*.

¹¹*Hirošima nóto*.

jaši a její povídku *Prázdná plechovka*¹² či *Festival orchestru*¹³ Hiroka Takenišiho.¹⁴ Nemoto upozorňuje na Kawanišiho poznámku, že opomenul zahrnout do přehledu knihu Minako Óby *Urašimasó*. Kawaniši řadí knihu příběhem do druhé kategorie, autorku s její osobní historií do kategorie třetí. Nemoto v závěru článku uvažuje o možnosti zařazení této knihy do kategorie další, nové, tedy čtvrté – děl autorů kvazi *hibakuša*, kteří sice nezažili výbuch, ale přišli do měst nedlouho po něm. Byli tak spíše přihlížejícími než přeživšími, přesto byli, na rozdíl od druhé kategorie autorů (*non-hibakuša*), přímými svědky následků bombardování.¹⁵

Krouského dělení se mírně liší:¹⁶ do první skupiny patří podle něj autoři, kteří atomový nálet zažili v dospělém věku. Zachytili události bezprostředně, z pohledu zkušeného dospělého člověka, „jejich tvorba byla literárním výbuchem, čerstvou ozvěnou bez jakéhokoliv přemýšlení“.¹⁷ Do tohoto období je opět řazen zejména Tamiki Hara. Nálet zažil ve svých čtyřiceti letech, následně přijal jako své poslání psát o katastrofě způsobené atomovou bombou: „Svět se rozpadl. Tuto skutečnost musím nějakým způsobem sdělit.“¹⁸ Když však v době expanze americké armády do Koreje prezident Truman veřejně zvažoval možnost znovupoužití atomové zbraně, Tamiki Hara ztratil veškerou naději a spáchal sebevraždu.¹⁹

Do stejného období se dále řadí spisovatelka Jóko Óta, která jako první informovala o zničení Hirošimy v eseji *Záblesk jako na dně mořském* uveřejněném v japonských novinách Asahi 30. 8. 1945, dříve než byla zavedena cenzura.²⁰ Básník Sankiči Tóge se před válkou i během ní věnoval lyrické a symbolistické poezii, což zážitek výbuchu atomové bomby zcela změnil, jeho nejznámější sbírkou jsou *Básně atomové bomby*.²¹ Tragika osudů těchto autorů spočívá v tom, že se ze svého

¹² *Akikan*.

¹³ *Kangensai*.

¹⁴ Nemoto 1996, s. 2.

¹⁵ Tamtéž, s. 18.

¹⁶ Krouský 1996, s. 7.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž, s. 11.

¹⁹ Monument to Tamiki Hara. Na náhrobku má vytesanou báseň: „Engraved in stone long ago. Lost in the shifting sand. In the midst of a crumbling world. The vision of one flower.“ („Vtesána do kamene před dlouhým časem, ztracena v pohybuujícím se písku, vprostřed rozpadajícího se světa – představa jedné květiny.“)

²⁰ Krouský 1996, s. 41. Cenzura byla zavedena 19. září 1945 Hlavním velitelstvím vedeným vrchním velitelem Spojeneckých sil Douglasem MacArthurem. Cenzura nazvaná „Press Code“ zakazovala publikovat informace o škodách způsobených atomovými útoky na Hirošimu a Nagasaki. Saitó 2006. Jungk píše, že pro vědce v poválečném Japonsku bylo obtížné bádát a publikovat, neboť jim bylo řečeno: „Nezakazujeme nikomu vědeckou publikační činnost. Ale kdyby se nám zdálo, že vaše publikační činnost škodí politice okupačních mocností, postavíme vás před válečný soud.“ Jungk 1964, s. 210.

²¹ Krouský 1996, s. 83. Tato sbírka obsahuje i báseň, která je vyryta na pomníku věnovaném tomuto básníkovi v hirošimském Parku míru: „Vraťte nám otce, vraťte nám matky, vraťte nám starce, vraťte nám děti, vraťte mne samotného, vraťte lidstvo, s nímž jsem spřízněn. Dokud existuje

otřesu nedokázali vzpamatovat a zemřeli předčasně, vyčerpání fyzickou a psychickou úzkostí.²² Jejich díla jsou dokumentem a obrazy, příběhy, popisy se opakují.

Do stejné skupiny by mohli být podle Krouského zařazeni i autoři dvou deníkových záznamů, lékaři Takaši Nagai (*Zvony Nagasaki*, 1949) a Mičihiko Hačija (*Deník z Hirošimy*, 1955). Druhé období pak zahrnuje ty autory, kteří nálet zažili v raném mládí nebo jako děti. Píší o svých blízkých, které ztratili, a o následcích výbuchu atomové bomby. Život, který vedou, je odlišný od normálního života, zážitek exploze vnímají ne jako ukončenou minulost, ale jako stále živou skutečnost. Představitelkou této skupiny je například Kjóko Hajaši.²³ Třetí období představuje autory, kteří výbuch nezažili, ale cítí povinnost se k události vyjádřit, nebo měli k Hirošimě či Nagasaki blízký vztah. Tématiku atomové bomby zasazují do reality běžného života. K těmto autorům patří podle Krouského například Micuhara Inoue, Ineko Sata nebo Masudži Ibuse.²⁴

Téma atomové bomby nezůstalo však omezeno jen na Japonsko a zmíněné skupiny autorů, objevuje se i u spisovatelů ve Spojených státech amerických (Hersey: *Hirošima*, Trumbull: *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki*), které se tak vypořádávaly s tímto obdobím své vlastní minulosti; reakce lze najít i v literatuře evropské (Jungk: *Paprsky z popela*), potažmo české. Pokud bude sledována výše zmíněná taxonomie, je otázkou, jak vymezit tvorbu těchto autorů. Pokud Masaaki Kawaniši, Reiko Tačibana Nemoto a Ivan Krouský rozřazují autory atomové literatury do tří kategorií s jednou pro skupinu, která událost nezažila a čerpá informace z rozhovorů a ze zpráv (sem by mohl být řazen Hersey, Trumbull, Jungk), a Nemoto uvažuje o kategorii čtvrté pro autory, kteří sice nezažili výbuch, ale přišli do zasažených měst krátce po výbuchu, pak se nabízí rozšíření škály o kategorii další, pátou, tj. o autory, kteří atomový výbuch nezažili, ani nečerpali z přímých kontaktů s přeživšími, ale cítili potřebu se k události nějak – po svém – vyjádřit. Sem by mohl být zařazen například Candoni a jeho *Oidipus nad Hirošimou*, Hrubín se sbírkou *Hirošima*, či Nezvalovo *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou*.

2 TÉMATA, JICHŽ SI AUTOŘI VŠÍMAJÍ

Momenty, které jsou tematizovány, události, které jsou zdůrazňovány, jsou různorodé a autoři je vidí z různých úhlů pohledu. Kromě bezprostřední zkušenosti

lidstvo, dokud existuje svět lidských bytostí, vraťte nám mír, vraťte nám neporušený mír.“ Tamtéž, s. 87. („Give me back my father. Give me back my mother. Give me back the old people. Give me back the children. Give me back myself. And all those people joined to me, give them back. Give me back mankind, give me peace. A peace which will not shatter as long as man, man is in the world.“ Treat 1986, s. 219.)

²²Krouský 1996, s. 7.

²³Tamtéž, s. 141.

²⁴Tamtéž, s. 8.

a zážitků, které zmiňují hibakuša, si pozdější texty všimají například mezilidských vztahů (Chovanová), Óe zdůrazňuje existenciální rozměr zkušenosti, Treat si všimá expresivnosti jazyka básní. Hiro Saitó mluví o Hirošimě jako o národním traumatu a také upozorňuje na to, že existuje rozdíl ve způsobu připomínání náletů: Hirošima zuřící, modlí se Nagasaki.²⁵ Treat samozřejmě předpokládá, že způsob, jakým je popisována Hirošima v atomové literatuře Japonska, se liší od způsobu amerického zprostředkování události.²⁶ USA jsou volné ve způsobu prezentování Hirošimy, tedy mohou ji prezentovat, jak se jim líbí, nebo ji nemusí prezentovat vůbec. Ve vztahu k USA Japonci nikdy nebyli tak volní,²⁷ USA ovlivnily i vztah Japonců k referencím o Hirošimě. Hirošima v Japonsku stále znamená spíše vzpomínky než představu.²⁸ Specificky pak reagují spisovatelé evropští. Pro potřeby článku byla vybrána některá z možných témat.

2.1 ZÁŽITKY VÝBUCHU

Nejčastěji zmiňovaným momentem je samotný výbuch atomové bomby. Hačijovy záznamy v *Deníku z Hirošimy* začínají ranním probuzením v obývacím pokoji, kdy ho překvapil silný záblesk světla. Jak vycházel z poškozeného domu ven do zahrady, zmocnila se ho slabost. O bezprostředním zážitku výbuchu Hačija píše: „... ve městě obloha vypadala jako natřená světlou sumi, a lidé viděli jen ostrý, oslepující záblesk světla. Za městem byla obloha krásně zlatě žlutá a bylo slyšet ohlušující výbuch. ... V okamžiku, kdy vznikl mrak měnivých barev, byla Hirošima vyhlazena.“²⁹ U Nagaie (*Zvony Nagasaki*) je osudné ráno zachyceno následovně: „Slunce vyšlo jako každý den za horou Kompira a oblévalo zlatou září sotva probuzené Urakami ... Ranní přednášky na lékařské fakultě v Nagasaki začaly jako obvykle přesně v osm...“³⁰ „Náhle se zablesklo a nastal otřes. Chvilinku jsem si myslel, že před vchodem do nemocnice vybuchla bomba, a chtěl jsem se vrhnout na zem ... , ale nedostal jsem se k tomu: v okamžiku byla okna tlakovou vlnou vražena dovnitř a prudký vítr mě vyzdvihl a odnášel s očima široce rozevřenýma. Úlomky skla poletovaly ve vzduchu jako listí ve vichřici.“³¹ Podobně i dalšího hrdinu této knihy, Cučimota, zaráží „ta nesmírná tlaková vlna, která vychází z bílého mračna... Když

²⁵Hiro Saitó 2006, s. 360.

²⁶Schwenger – Treat 1994, s. 237.

²⁷Tamtéž, s. 238.

²⁸Tamtéž, s. 237. Schwenger a Treat uvádí jeden příklad amerického vyrovnání se s Hirošimou, film *Hirošima – z popela* (*Hiroshima – Out of the Ashes*), v němž USA naléhavě ukazují sebeospravedlnění. Prezentují to poslední slova filmu: „Američané jsou zde“, říká japonský lékař ošetřovatelce. „Co jim mám říci?“ „Existuje haiku“, připomíná mu sestra: „Teď, když je můj dům spálen, mám mnohem lepší výhled na měsíc.“ Tamtéž.

²⁹Hačija 1956, s. 167. Popis souvisí i se vznikem nového slova „pikadon“.

³⁰Nagai 1957, s. 19.

³¹Tamtéž, s. 27.

se konečně odváží otevřít oči a rozhlédnout se kolem sebe, spatří vyvrácené stromy bez listí a nikde kolem sebe ani stéblo trávy. Všechno je pryč. Jen ve vzduchu je cítit vůni pryskyřice...³² Výpovědi svědků v knize *Give me water. Testimonies of Hiroshima and Nagasaki* zmiňují to samé: záblesk, hřmot, silný vítr (způsobený tlakovou vlnou).³³ I zážitky Herseyových hrdinů jsou v podstatě totožné: páter Tanimoto tlačí vozík, když jej zastihne záblesk: „Prichodil mu jako odtrhnutý kus slnka.“³⁴ Paní Nakamurová ukládá děti ke spánku po návratu z evakuace, jejich spánek však ruší soused hlukem při bourání svého domu. Jak paní Nakamurová pozoruje souseda, vše najednou zbělelo „nikdy nevidanou belobou“.³⁵ Doktor Sasaki dorazil do nemocnice Červeného kříže později než obvykle. Právě minul otevřené okno, „keď záblesk výbuchu osvětlil chodbu jako obrovský fotografický blesk“.³⁶ Tamiki Hara jako přímý svědek také zachycuje v povídce *Letní květy* první střet s bombou – ten je stále stejný: rána, zatmění, zlověstné ticho, vědomí svého přežití, světlo, zmatené pohyby lidí, plameny a kouř, zlomené stromy, hluk, sutiny domů, černý déšť, volání o pomoc, nevšímavost kolemjdoucích, opuchlé tváře příbuzných a známých, žízeň, záblesky minulých vzpomínek, buddhistické modlitby, zápach mrtvých těl a hledání milovaných.³⁷

Trumbullova kniha *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki (Devět, kteří přežili Hirošimu a Nagasaki)* je pohledem z odstupu a ze vzpomínek. Objevují se zde popisy, které lze najít i v dalších knihách (např. matka zpívající ukolébavku mrtvému dítěti), avšak unikátní je v tom, že líčí příběh devíti mužů, kteří po výbuchu v Hirošimě odjeli domů do Nagasaki, kde je pak zastihl druhý atomový nálet.³⁸ Také Šimako Murai,³⁹ ač nebyla přímým svědkem, zahrнула do své knihy *Hirošimská žena* vzpomínky obětí na výbuch. Kniha je koncipována jako tři monology žen, zmínka o záblesku je v prvních dvou.⁴⁰

Zážitky výbuchu vesměs zmiňují záblesk; bezprostřední běh událostí, pohyb a chování lidí je popisováno leckdy spíše až věcně, téměř bez emocí, jako kdyby si lidé zcela neuvědomovali, co se stalo. Postupně se do reakcí dostávají pocity soucitu a sounáležitosti, starost o blízké.

³²Tamtéž, s. 24.

³³*Give me water. Testimonies of Hiroshima and Nagasaki* 1976, s. 8, 13, 20, 30, 32.

³⁴Hersey 1975, s. 11.

³⁵Tamtéž, s. 14.

³⁶Tamtéž, s. 19.

³⁷Krouský 1996, s. 19.

³⁸Trumbull 1957.

³⁹Murai se narodila v Hirošimě, ale nebyla ve městě v době výbuchu. Ve městě zemřelo hodně jejích známých a pocit viny, který ji následně provázel, ji přiměl k psaní a produkovaní divadelních her s tematikou Hirošimy. Blízký vztah cítila k Janu Letzelovi, jenž projektoval Průmyslový palác – pozdější Atomový dóm (viz níže pozn. č. 154). Murai o něm napsala trilogii (*Jan Letzel – stavitel atomového dómu*). Murai 2003. Murai posléze studovala v Praze, do japonštiny přeložila některá díla Kundery, Havla, Topola a libreta Smetanových a Janáčkových oper.

⁴⁰Murai 1987, s. 37.

2.2 REAKCE NA OZNÁMENÍ KAPITULACE

Bomby byly shozeny 6. (Hirošima) a 9. (Nagasaki) srpna, 15. srpna pak japonský císař vyhlásil kapitulaci. Reakce na oznámení odrážejí postoj obyčejných lidí. Nagai je zmítán různými pocity v momentě, kdy čte leták svržený americkými letadly s výhružkou pokračování útoků, pokud nedojde ke kapitulaci Japonska: „První pročtení mě porazilo. . . Druhé mě naplnilo pohrdáním, při třetím už se ve mně všechno vařilo. . . Pak jsem leták přečetl ještě jednou a mé pocity se změnily: zdálo se mi, že text je rozumný a ostatně naprosto realistický.“⁴¹ Po oznámení kapitulace nastupuje u obětí pocit definitivního zmaru – pocit lidí, jejichž život je veden pro druhé a skrze druhé, a kteří po zničení ideálu, kdy čelí vzniklému prázdnému místu, téměř neví, co sami za sebe dělat. Nagai píše: „Začal jsem vzlykat; snad dvacet minut nebo půl hodiny jsem plakal jako dítě; i když jsem vyplakal všechny slzy, nepřestal jsem vzlykat. . . Naše duše tonuly v moři muk. . . V tu chvíli pro nás žádná věc neměla větší cenu než zrnko máku. Naše víra v nedotknutelnost císařství se v jediném okamžiku zhroutila. . . Válka skončila a my jsme ji prohráli.“⁴² Celou situaci vysvětluje jedna věta: „Náš národ byl na dně propasti rozdrčen; zbývá mu již jen žít v hanbě.“⁴³

Překvapení a zklamání po císařově oznámení konce války a porážky Japonska Hačija popisuje slovy: „Slova ‚prohraná válka‘ mi stále zněla v uších. . . na všech tvářích se zračil výraz zoufalství. Lidé postupně začínali šeptat a potom mluvit tlumeným hlasem, až někdo z čista jasna vykřikl: ‚Jak bychom mohli prohrát válku!‘ Tento výbuch rozpoutal projevy hněvu. ‚Jenom zbabělec může ustoupit‘ ‚Klamali nás. Ale i to má své meze.‘ ‚Raději bych zemřel, než abych se dal porazit.‘ ‚Proč jsme trpěli?‘ ‚Ti, kteří zemřeli, nemohou teď jít v pokoji do nebe.“⁴⁴ A v souvislosti s porážkou se Hačija ptá, „zda se už někdy stalo, aby válku prohrála země, jejíž lid tak pevně věřil ve vítězství a byl ochoten snášet jakékoliv strádání“.⁴⁵ Podobně jako Nagaiovi i Hačijovi přináší kapitulace pocit hanby: „Nebylo by lépe zemřít pro vlast a tak slavně život zakončit, než žít v hanbě a potupě?“⁴⁶ Je přesvědčen, že válku vyvolaly vojenské kruhy a nikoliv císař: „Císařovým jménem byl celý národ vyzýván k poslušnosti a jeho jméno bylo zneužito k rozšíření moci.“⁴⁷ Hačijovi bylo

⁴¹Nagai 1957, s. 57. Otázkou kapitulace se zabývá Hiró Onoda v knize *Moje třicetiletá válka*. Onoda 2007.

⁴²Nagai 1957, s. 78.

⁴³Tamtéž, s. 79. Pro pochopení pocitů Japonců po prohrané válce je třeba se na danou věc dívat ze širšího historického kontextu, do něhož patří i několik staletí trvající existence samurajské vrstvy se svým specifickým způsobem chování. O pozici Japonska ve 2. světové válce výstižně píše L. Rees v knize *Peklo na Východě*. Rees 2001.

⁴⁴Hačija 1956, s. 91.

⁴⁵Tamtéž, s. 221.

⁴⁶Tamtéž, s. 92.

⁴⁷Tamtéž, s. 97.

císaře líto; Canetti shrnuje, že se tu ve vědomí Hačiji moc, která byla po dobu války centralizovaná, dělí na moc negativní, vojenskou, jež přinesla zemi neštěstí, a kladnou, císařovu.⁴⁸ Jak zmiňuje Canetti: Hačija zde vystupuje jako moderní lékař, který je natolik Japoncem, že neotřesitelně věří v císaře, přestože podepíše kapitulaci.⁴⁹

Stejně jako u Nagaie a Hačiji, i u Herseye se objeví zmínka o císařově projevu: všichni byli dojati a pociťovali jako velké požehnání, že k nim mluví sám císař. Poté, co se dozvěděli, že Japonsko bylo poraženo, byli hluboce zklamaní, ale poslouchali příkaz svého císaře, přinášejíc tuto oběť trvalému míru na světě.⁵⁰

Šigemacu, hlavní hrdina románu *Černý déšť* po zážitcích v Hirošimě s upřímností přiznává, že si dříve myslel, že by pro Japonce bylo dobré, kdyby Hitler vyhrál. „Ale když byla Hirošima bombardována, najednou se to ve mně obrátilo a já jsem cítil, že všechno, čemu jsem věřil, byl holý nesmysl.“⁵¹ Šigemacu uvažuje o kapitulaci, zdá se, že zcela chápe základní charakteristiku povahy svého národa: „Copak nebylo možné kapitulovat dříve, než byla svržena bomba? Ne, ke kapitulaci dochází právě proto, že byla svržena.“⁵² Tamiki Hara v povídce *Z ruin* zaznamenává událost s ročním odstupem, zmiňuje rozhlasové vysílání o kapitulaci, kdy všichni reagují stejně: proč ta válka neskončila dřív?⁵³

V reakcích na oznámení kapitulace se mísí hněv vyvolaný pocitem hanby a zklamání z neúspěchu. Tváří tvář tragédii a přes oddanost císaři však lidé začínají pochybovat o smyslu této války.

2.3 DENÍKOVÉ ZÁZNAMY – VĚDECKÉ ZKOUMÁNÍ

Doktor Hačija byl lékařem v hirošimské nemocnici, jež byla vzdálena od epicentra výbuchu asi 1500 metrů. Hačija si vedl záznamy o tom, jak se u pacientů postupně projevovало onemocnění, počínaje zraněním přímým (popáleniny) až po iradiční nemoc (projevy působení radiace – vypadávání vlasů, pokles bílých krvinek, změny v krvinkách červených, ztráta krevních destiček a v důsledku toho změny ve vnitřních orgánech a krvácení vnitřní, které pak způsobovaly smrt lidem několik týdnů po zásahu). Kapitoly jsou psané po dnech a zajímavé je, že každá kapitola začíná konstatováním, jaké bylo toho dne počasí. Závěr deníku je datován

⁴⁸Canetti 1992, s. 214.

⁴⁹Tamtéž, s. 210.

⁵⁰Hersey 1975, s. 67. Oddanost císaři byla všudypřítomná – když byl profesor dějin literatury zasypan po útoku i se svým synem a dům začal hořet, syn zvolal: „Otec, nemožeme robiť nič, iba obetovat život za vlasť. Zavolajme banzai nášmu Cisárovi!“ Když se jim podařilo vysvobodit se z troskek, profesor vzpomíná: „Aké šťastie, že sme Japonci! Nikdy predtým som ešte nezažil taký skvelý pocit, ako keď som sa rozhodol umrieť pre nášho Cisára!“ Tamtéž, s. 90.

⁵¹Ibuse 1978, s. 205.

⁵²Tamtéž, s. 212.

⁵³Krouský 1996, s. 27.

rokem 1952. Canetti se o deníku domnívá, že téměř každá stránka je hodná pozornosti: „Dovídáme se zde víc, než z jakéhokoliv pozdějšího ztvárnění, jelikož od začátku spoluprožíváme záhadnost události. . . V tomto deníku není jediného falešného škrtnutí pera. . .“⁵⁴ Od pacientů Hačija získává zprávy o stavu města.⁵⁵ Hačija se vyptává dál a jako lékař přemýšlí, co je třeba udělat. Zjišťuje, jaké příznaky nemocní mají. Na základě domněnky, že jde o úplavici, nechá zřídit infekční oddělení. Na rozdíl od Nagaie, rentgenologa, je nepoučený o čemkoliv týkajícím se atomové bomby, ani netuší, že šlo o tento útok (dozvídá se to až po několika dnech). Proto ho i matou postupně se projevující příznaky, plete se při určování diagnóz. Stejně jako doktor Nagai i on se snaží zaznamenat všechna klinická zjištění, neboť si je vědom toho, že to může být jednou důležité.⁵⁶ Podobně jako Nagai začíná dávat do vztahu stav pacientů a vzdálenost od epicentra výbuchu.⁵⁷ V souvislosti s výčtem příznaků přichází Hačija s konstatováním, že Japonsko bylo poraženo ve válce vědecké, ne ve válce, v níž záleží na množství. A dodává: „Zamyslí-li se člověk nad minulostí a budoucností, má o čem přemýšlet.“⁵⁸

Rozdílný postoj k užití bomby zaujímá Nagai. Nagai byl ředitelem Roentgenova ústavu Nagasacké univerzity a v okamžiku atomového výbuchu se nacházel několik set metrů od epicentra. Šťastnou náhodou stál za železobetonovou zdí, přesto byl silně zasažen radioaktivním zářením. Byl si vědom toho, že nebude dlouho naživu,⁵⁹ a proto soustavně sledoval na sobě samém i na lidech ze svého okolí symptomy a průběh onemocnění. V jeho názorech se mísí zaujetí vědce a bolest zraněného: „Věda tedy zaznamenala nové vítězství, ale tím je zároveň porážka mé země zpečetěna. Nadšení odborníka, fyzika, ve mně zápasilo s bolestí vlasteneckého Japonce.“⁶⁰ Nagai, jako lékař, si velmi jasně uvědomuje to, co následuje po ozáření paprsky gamma, i to, že se nemoc projeví až po určitém období; zneklidňující neschopnost stanovit ji, definovat ji komentuje slovy: „Tak vida, . . . zase nějaká nová nemoc, kterou si člověk sám způsobil.“⁶¹ V knize se objeví vědecky objektivní popis účinků zásahu bombou tak, jak postupovaly se vzdáleností od epicentra, zmiňuje i skutečnost, že chvíli po výbuchu začal padat déšť – černé kapky, které po dopadu zanechaly skvrnu.⁶² Vyčítá účinky radioaktivity na živé tvory a říká, že „účinek této sekundární radioaktivity byl ovšem tím zřejmější, že se sem lidé vrátili

⁵⁴Canetti 1992, s. 210.

⁵⁵Hačija 1956, s. 26–27.

⁵⁶Tamtéž, s. 95, 105–107, 109–110.

⁵⁷Tamtéž, s. 170–173. Výňatek z lékařské zprávy obsahuje kapitola „Nagasaki medical college report on rescue work after the atomic bombing“ v knize *Give me water*, s. 30–31.

⁵⁸Tamtéž, s. 175.

⁵⁹Nagai zemřel roku 1951 na leukémii, kterou ale onemocněl již dříve, když jako rentgenolog prováděl pokusy.

⁶⁰Nagai 1957, s. 56.

⁶¹Tamtéž, s. 62.

⁶²Tamtéž, s. 63–64.

příliš brzy“.⁶³ I přes neštěstí, které zažil, vyslovuje téměř v závěru přesvědčení, že jeho děti budou žít v atomovém věku a že technická vyspělost je nutnou základnou, na níž se v budoucnu bude moci zcela svobodně vyvíjet kultura duchovní.⁶⁴ Na rozdíl od Nagaie, který projevuje vědecký zájem, se Šigemacu v *Černém dešti* ptá sám sebe, „kdo má vlastně právo vrhat do vesmíru takové monstrum“.⁶⁵ A dodává: „Připadalo mi, že od chvíle, kdy byla na Hirošimu svržena bomba, se celý svět obrátil naruby. Za starých dob se říkalo, že na místě krutě postiženém válkou musí uplynout sto let, než se napraví všechny morální škody na národě.“⁶⁶ Rčení předjímá nejen morální obnovu Japonska, ale i vlnu reakcí, jednání, diskusí, i potřebu vyslovit se k události prostřednictvím uměleckých děl.

Hačija a Nagai zde reprezentují vědce, jejichž zvědavost kontrastuje s pocity obyčejných lidí, kteří na následky zranění umírají či s nimi musí začít žít. Uvažování Hačiji i Nagaie přináší řadu otázek týkajících se nejen následků útoku, ale i samotného užití takové bomby: naznačují i otázky budoucnosti lidstva včetně otázky, kam až lidská rozpínavost může jít.

2.4 POCITY – ZLOST, BEZNADEJ. A CO PAK?

Pocit, který se u přímých svědků v základu objevuje, je zlost – vztek vyvolaný vypadnutím z řádu, vymknutím z obvyklé reality. Tato zlost má katartickou roli, uvolňuje z paralýzy pocitů způsobené útokem; pokud se autor nevypořádá s touto zlostí, možná nikdy nebude schopen soustředit mysl a vůbec dál psát. Zlost jako vypadnutí z obecného pořádku věcí a jeho protipól řád reprezentuje boj těch, písících o Hirošimě: touhu zapomenout i pamatovat na to, co se jim stalo.⁶⁷

Povídka Jóko Óty *Záblesk jako na dně mořském* je prvním textem o Hirošimě. Autorčiny pocity a zážitky jsou jemné a tvrdé zároveň, kontrastující přírodní detail a vnitřní tichá zlost. Jemné rozhlédnutí kolem – letní tráva, cvrkající cvrčci, zmizelé podlitiny malinké holčičky, zapáchající sestřiny rány. „Od chvíle, kdy se Hirošima v jednom okamžiku vytratila, vyhořela a propadla v nic, mám neustále bojovnou náladu. Od toho šestého srpna jsem přesvědčena, že v té válce, kterou jsem v žádném případě neměla ráda, musíme pokračovat, že v ní nesmíme ustát.“⁶⁸ Podobně jako Tamiki Hara, který píše, že lidi spojovala při procházení městem bezmezná nenávisť vůči všemu nesmyslnému, i zlost Jóko Óty se stává hmatatelnou a křičí: „Krutost nové zbraně není možné popřít, ale já jsem byla přesvědčena,

⁶³Tamtéž, s. 85. Pro Japonce typická solidarita se projevila tím, že se příbuzní vydávali do postižených měst hledat své blízké a pomáhat s odklizením trosk. Tak bylo vystaveno radiaci mnoho lidí, kteří jinak útok přežili v bezpečí.

⁶⁴Tamtéž, s. 126.

⁶⁵Ibuse 1978, s. 42.

⁶⁶Tamtéž, s. 115.

⁶⁷Treat 1986, s. 210–211.

⁶⁸Krouský 1996, s. 43.

že se duše nedá spálit zbraní. Tvrdit, že tu bombu použila proto, že chtěla brzy skončit válku, je hanba strany, která to učinila. . . . Pokud okolnosti byly hanebné, byla to hanebnost té druhé strany, Hirošima hanebná nebyla. Spíše bych si chtěla myslet, že krása obětí ozdobila konec války.⁶⁹ V povídce *Hirošima – město osudu* pro paměť těch, kteří znali, a pro představu těm, kteří neznali, popisuje Óta město Hirošimu před náletem, s jejími modrými řekami, rybářskými čluny s bílými plachtami, mírnými pohořími, jižním vlhkým teplem. A do této idylly zásah, jak říkal admirál Tógó: „Nepřítel přijde, když to nejméně očekáváte.“⁷⁰ Popis již známých věcí je zde doplněn o zajímavé postřehy: „Zatímco se lidé skrývali v trávě a u vody před ostřelováním, nahoře na obloze pořizovali fotografie.“⁷¹

Oproti výše uvedeným pocitům Sankiči Tóge s tichou beznadějí věcně až naturalisticky líčí přežívání raněných v povídce *Záznam ze skladiště*. Popis se odvíjí po dnech, v krátkých odstavcích, v několika větách, stručně výstižných, o to údernějších: „Druhý den. Ráno, tichý, až neskutečně tichý den. Hromada dívek na podlaze se zmenšila na polovinu. . . . Osmý den. . . . Nemocní: žádní. Mrtví: . . .“⁷²

Svatojánské mušky ukazují město pět let po válce. Jóko Óta se prochází po Hirošimě, prohlíží si místo, kde by měl být umístěn památník s básní autora, který spáchal sebevraždu, vytesanou do spálených kamenů.⁷³ Autorka konstatuje, že zážitky a zprávy ze srpna jsou drastické. Co se ale děje pak? Končí tím celá záležitost? Výčet škod a obětí se vztahuje na přímý zásah. Kolik lidí ale umírá a nese následky dál? Kolik duší se jako světlušky či slimáci pohybuje po Hirošimě?⁷⁴

Zvláštní poetický pohled z daleko většího odstupů pak je schopen do svých textů umístit Masudži Ibuse. Líman píše, že jak postupně čas oddaluje záblesk výbuchu bomby, vrací se hlavnímu hrdinovi knihy Šigemacuovi představivost: „Na hřišti První prefekturní střední školy byla protipožární nádrž s vodou. Kolem nádrže ležely stovky mrtvých studentů ze školy a dělníků nasazených na práci. Byli polonazí, protože měli košile spálené, a leželi tam na hromadách jeden přes druhého. Zdálo se to vypadalo jako záhony tulipánů kolem vody. Zblízka to zase vypadalo jako přeložené okvětní lístky chryzantém.“⁷⁵ Povídka *Kosatec*, která se Hirošimou dotýká jen okrajově a zachycuje poslední dny války,⁷⁶ paradoxem spojuje dvě vzdálené události: „Právě v den, kdy byla bombardována Hirošima, jsem byl ve Fukujamě a povídal jsem si s Jasuharou. V okamžiku, kdy mi vytahoval z klobouku /za-

⁶⁹Tamtéž, s. 46.

⁷⁰Tamtéž, s. 49.

⁷¹Tamtéž, s. 57.

⁷²Tamtéž, s. 94.

⁷³Jde o básníka Tamikiho Haru. Tamtéž, s. 64.

⁷⁴Tamtéž, s. 81.

⁷⁵Líman 2004, s. 255; Ibuse 1978, s. 118.

⁷⁶Ibuse 2000; Krouský 1996, s. 389.

seknutý/ háček na ryby, umíral jeho milovaný syn.“⁷⁷ Událost komentuje obrazem jediného fialového kosatce, který rozkvetl po sezóně, s listy rozkládajícími se po vodní hladině rybníčku. V rybníčku je nalezena utopená pomatená dívka, která uprchla z Hirošimy do Fukujamy, kde ji opět zastihl nálet. To připomene autorovi příběh ze starého Tokia, kdy spáchala v jakémsi rybníčku s kosatci sebevraždu mladá dívka, která odešla z domu za prací a vrátila se, očekávajíc nemanželské dítě. Tuto úvahu přeruší kamarád: „Mezi těmi kosatci je ale velký rozdíl. Tenkrát byly úplně jiné časy. Tenhle rozkvetl proto, že se zbláznil.“⁷⁸

Hněv je spojen s bezmocí, ale je jedním z pocitů, které umožňují se alespoň nějakým způsobem se situací vyrovnat. Poetičnost obrazu Ibuseho odkazuje na lidskou schopnost a tendenci uniknout z drastické situace do fantazie či poetičnosti. Setrvání v drastické realitě či návrat do ní může skončit zblázněním se.

2.5 KOMUNIKOVATELNOST PROŽITKU

Zásadní otázkou v případě osobních pocitů a zážitků zůstává jejich komunikovatelnost vůbec. Jak zmiňuje Treat,⁷⁹ řada autorů zažila emocionální zásah, který paradoxně paralyzoval tyto emoce a učinil problematickým jakékoliv vědomé písemné vyjadřování. Jako příklad uvádí názory několika z nich: Minaka Gotóa, Kokičiho Tokuna a Tamikiho Hary. Minako Gotó upozorňuje, že mluvit o této události se rovná znovuotevření hrobu, který se pokusili ti, co přežili, navždy uzavřít; dosáhnout toho, co leží v samých základech vědomí, vytáhnout to zpět a přeměnit do slov, je bolestně těžké.⁸⁰ Kokiči Tokuno pochybuje, zda se realita toho dne dá někdy předat třetí osobě, ať se napíše cokoli, zůstává pocit, že zbývá ještě mnoho co říct.⁸¹

Tamiki Hara podobně přemýšlí, zda význam atomové bomby by mohl být uchopen někým, jehož kůže nebyla výbuchem spálena. Všichni non-hibakuša byli tak naždy vyloučeni z této zkušenosti. Tamiki Hara dokonce Hirošimu umísťuje mimo možnost asimilace dosud spolehlivými kulturními nástroji. Hiroko Takeniši spekuluje o možnostech jazyka po srpnu 1945 vůbec, když se ptá, jaká slova lze použít a k jakým mezím, či dokonce: co jsou slova.⁸² Jak dále uvažuje Treat,⁸³ to, co se odehrává po výbuchu, je ticho.⁸⁴ Po určitý okamžik se rozevírá mezera, trhlina mezi slovy a referencemi, slova přestala vyjadřovat, přestala něco zname-

⁷⁷Tamtéž, s. 241. Ibuse 2000, s. 375.

⁷⁸Krouský 1996, s. 249. Ibuse 2000, s. 384.

⁷⁹Schwenger – Treat 1994.

⁸⁰Dougherty, E. A. *Memories of the Future: The Poetry of Sadako Kurihara and Hiromu Morishita*.

⁸¹Tamtéž.

⁸²Tamtéž, s. 235.

⁸³Treat 1986.

⁸⁴Hačija v *Deníku z Hirošimy*, 1956, s. 18, píše, že cestou do nemocnice: „... všichni, které jsem viděl, měli jedno společné – naprosté mlčení.“

nat, význam slov zkolaboval. Teprve několik hodin po výbuchu jazyk začíná znovu budovat sám sebe.⁸⁵ Zde vzniká i slovo, v japonštině zcela nové a plně spojené se zážitkem výbuchu: *pikadon*. Jak píše Hačija: „ti, kteří byli ve městě, mluvili o ‚pika‘, ti, kteří byli mimo město trvali na tvaru ‚pikadon‘.“⁸⁶ Anglický překladatel Hačijova deníku Warner Wells vysvětluje použití těchto slov: „‚Pika‘ znamená jiskru, lesk nebo jasný záblesk světla, jako když sjede blesk. ‚Don‘ znamená bum! anebo hlasitý zvuk. Obě slova spojená dohromady znamenají pro lidi z Hirošimy výbuch, vyznačující se zábleskem a zvukem bum! – tedy záblesk-bum. Ti, kteří se pamatují jen na záblesk, říkají ‚pika‘; ti, kteří byli dost daleko, aby si uvědomili obojí, říkají ‚pikadon‘.“⁸⁷ Jak uvádí Treat, slovo „atomová bomba“ vysvětluje, „pikadon“ popisuje.⁸⁸

Možnost komunikovatelnosti zážitku výbuchu bomby problematizuje Kjóko Hajaši v povídce *Dva náhrobky*. I když na událost v Nagasaki pohlíží s odstupem, události prožila v mládí, ani jako dospělá žena se nedokáže odpoutat od stínů minulosti. Vše je stále živá skutečnost, trvající svými skrytými důsledky do přítomnosti.⁸⁹ Vzpomínky zabarvuje fakt, že je spisovatelka prožila jako malá: „K večeru toho dne, kdy byla svržena atomová bomba, se do vesničky donesla zpráva, že město N. je plné mrtvol a že nepřežilo ani jedno kotě.“⁹⁰ Do vesničky se vrací dítě, dcera jedné z žen. Když vítr zaneše do vesnice pach spálených lidských těl, děvče si zacpe nos, babička však říká, že to je přece vůně pelyňku. Vesničané nic nevědí a nechápou, ona jim nemá co říct. Člověk se zkušeností zasažené Nagasaki a vesničané. Zcela odlišní lidé. Děvče trápí výčitky svědomí, že opustila kamarádku, ale nemůže svým blízkým říct, proč přišla sama.

Odlišnost zkušeností vyjadřuje Kjóko Hajaši i v další povídce *Prázdná plechovka* v rozhovoru dvou spolužaček, jedna přišla do školy před výbuchem, druhá až po něm. Nově příchozí se po letech cítí bezradná proto, že při vstupu do auly školy necítila smutek.⁹¹ Jeden z hrdinů Trumbullové knihy sděluje: „... cítil jsem, že můj život skončil v srpnu 1945, co přišlo pak, byl můj druhý život.“⁹²

⁸⁵Treat 1986, s. 211.

⁸⁶Hačija 1956, s. 59. Viz i první odstavec oddílu 2.1.

⁸⁷Tamtéž, pozn. na s. 49. Wells ve stejné poznámce vysvětluje, avšak chybně, i další slovo spojené s výbuchem atomové bomby: „Jiné slovo, které je v Hirošimě méně používané, ale neméně výstižné, je *genbaku*, které doslova znamená ‚místo utrpení‘.“ Tamtéž. Výraz *genbaku* ale neznamená „místo utrpení“, jde o zkratkovitý výraz z „*genši bakudan*“, atomová bomba.

⁸⁸Treat 1986, s. 212.

⁸⁹Krouský 1996, s. 142.

⁹⁰Tamtéž, s. 144.

⁹¹V této povídce se objevuje silná myšlenka, kdy při úvahách o budoucnosti jedna ze spolužaček pronese (jakoby odpovídala na otázky Jóko Óty z povídky *Svatojánské mušky*): „Možná, že to zní krutě, ale když už máte jednou nějaký cíl, musíte za ním jít, takový je život, i když je člověk nemocný. ... Nemá smysl přešlapovat pořád na místě. I současnost, ve které žijeme, je výchozím bodem pro budoucnost. ... Musíš jít kupředu a koukat, kam šlapeš.“ Tamtéž, s. 170.

⁹²Trumbull 1957, s. 127.

Hojně využívaným žánrem v literatuře atomové bomby je poezie. Důvodem jsou, podle Treata, specifické výrazové prostředky, které umožnily převést do slov zkušenost hrůz, které se vzpírají explicitnímu označování.⁹³ V japonském prostředí, jež je zaměřeno na přírodu a odmítá to, co není elegantní, byla tato poezie výzvou. I když obě oblasti spojuje napětí mezi významy slov a významuplným tichem,⁹⁴ první básně reagující na událost psané v básnické formě tanka byly konzervativní a z hlediska estetiky se blížily kategorii *aware*,⁹⁵ aniž by uvedly čtenáře do pochopení radikální povahy události:⁹⁶

Sto tisíc životů
všechny zde zničeny.
Spálená pole do daleka
Jen zima a chřadnutí přetrvává.⁹⁷

I přesto, že tato poezie dávala možnost vyjádřit tichem ono nevyjádřitelné slovy, básníci byli znechuceni tím, že tato forma téměř absolutně vyloučila emoce spojené s násilím, jako je vztek a zuřivost. To překonává Sankiči Tóge v básni, která je vytesána v památníku v hirošimském Parku míru.⁹⁸

Ještě účinněji používá básnické prostředky Tamiki Hara. Ten nehledá jen usmíření, ale vyžaduje změnu čtenářova postoje; účín jeho básní je zesílený skutečností, že Hara je napsal pomocí nejen obvyklých znaků, ale i katakanou. Tím je čtení básní jednak zpomaleno, jednak jaksi zmateno: katakanou se například zapisují slova převzatá z jiných jazyků nebo např. telegramy. Jako důsledek čtení básní připomíná čtení s obtížemi, jakoby čtení jiného jazyka. Způsob zápisu vytváří odcizení, vzdálení čtenáře básni, zkušenost zážitku je lehce pootevřená.⁹⁹

⁹³Treat 1986, s. 214. Už v březnu roku 1946 vyšlo první číslo časopisu básničky a kritičky Sadako Kurihary s básněmi těch, kteří přežili, další publikace následovaly.

⁹⁴Tamtéž, s. 215–216. Náznak, význam nevyřčeného je typickým pro japonskou tradiční poezii.

⁹⁵Významný učenec národní nauky Motoori Norinaga (1730–1801) odvozuje etymologii slova *aware* od citoslovcí *a!* a *hare!*, které obě vyjadřují překvapení a používají se při hlubokém pohnutí. Jejich kombinací lze tedy chápat jako vyjádření hlubokého prožitku krásy i bolestného prožitku smutku života. Vostrá – Líman 2011, s. 307. Na jiném místě A. Líman píše, že jde o dvě zvolání v hlubokém pohnutí, přibližně odpovídající českému „ó!“, „ó, jaká krutost!“, „hle, jak krásný západ slunce“. Líman 2008, s. 178. V. Hilská uvádí, že jde původně o citoslovce pro zármutek i radost, výkřik při tanci *kagura* před nebeskou jeskyní (viz Kodžiki – pozn. autorka), v níž se skryla Bohyně slunce, a znamenal: „ach, jak je to krásné, jak je to příjemné!“ („*Aware, ana omoširo, ana tanoši.*“) Hilská 1989, s. 74.

⁹⁶Treat 1986, s. 217.

⁹⁷Tamtéž, s. 217. Český překlad autorka, anglická verze: „*One hundred thousand lives / All killed here. / Burnt fields far away / Winter, and wither still.*“

⁹⁸Viz poznámka č. 22.

⁹⁹Tamtéž, s. 222–223. Původní zápis v katakaně je zde nahrazen velkými písmeny, stejně je tomu v anglické verzi.

TOTO JE lidská bytost.
PROSÍM VŠIMNĚTE SI, JAKÉ změny BYLY ZPŮSOBENÉ atomovou
bombou
Tělo JE GROTESKNĚ opuchlé
Mužské A ženské znaky JSOU NEROZEZNATELNÉ.
NA TOM černém, sežehnutém, zničeném A
ZHISANÉM obličej, Z TĚCH OTEKLÝCH rtů vychází
hlas
„POMOZTE MI“
mdlými tichými slovy.
TO JE lidská bytost.
Obličej JEDNÉ lidské bytosti.¹⁰⁰

Podobné prostředky používá Hara i v jedné ze svých nejznámějších básní:

PODEJ MI vodu
ACH PODEJ MI vodu
NECH MĚ PÍT
Smrt BY BYLA LEPŠÍ NEŽ TOTO
Smrt BY BYLA
AACH
POMOC POMOC
Vodu...
Vodu...
NĚJAK PROSÍM
NĚKDO
OHOHOH
Nebesa JSOU roztržena ve dvě
Město ZMIZELO
Řeka TEČE...¹⁰¹

¹⁰⁰Tamtéž, s. 221–222. Český překlad autorka; anglická verze: „THIS IS A human being. / PLEASE NOTE WHAT changes HAVE BEEN AFFECTED BY THE atomic bomb. / The body IS GROTESQUELLY bloated, / Male AND female characteristics ARE INDISTINGUISHABLE. / ON THAT black, seared, smashed AND / FESTERING face, FROM WHOSE SWOLLEN lips oozes a voice / “HELP ME” / In faint quiet words. THIS IS A human being. / THE face OF A human being.“ Tamtéž na s. 229–230 je uvedena báseň v originálním japonském zápisu.

¹⁰¹„GIVE ME water / AH GIVE ME water / LET ME DRINK / death WOULD BE BETTER THAN THIS / death WOULD BE / AAH / HELP HELP / water... / water... / SOMEHOW PLEASE / SOMEONE / OHOHOH / THE heavens ARE split asunder / THE city HAS disappeared / THE river / IS FLOWING...“ Dále viz tamtéž, s. 224.

Hara zde navíc vrší fráze bez gramatického řádu, ty působí jako vrávorající pokroucené výkřiky bez výrazového sjednocení – a odrážejí tak chaos šestého srpna.¹⁰²

Stejně jako rozum není schopen pojmout danou událost a jeho funkci po jistou dobu zastupují automatické reakce, tak není člověk schopen po daleko delší dobu reagovat slovy. Ale ani když se vrátí schopnost opět uvažovat a používat jazyk, není možné sdělit jedinečnou osobní zkušenost: obecně platný jev je zde o to zásadnější, že jde o zkušenost, jež jedince zcela vytrhla z řádu a přináší naprosto novou radikální zkušenost. Slova nejsou schopna zachytit, co člověk cítí. Snad jen básnický obraz se může mírně přiblížit k pocitům těch, co zažili. Těžkopádná slova, výkřiky pomáhají uchopit trauma a vyvést jej z vlastního nitra, slova druhých se snaží přinést útěchu.

2.6 EXISTENCIÁLNÍ ZKUŠENOST

Literatura atomové bomby zrcadlí zásadní existenciální zkušenost. Tak ji vnímá Óe, když v *Zápisích z Hirošimy* píše,¹⁰³ že v dětství nevěřil starému rčení, že o celém lidském životě mohou rozhodnout události několika dní. V jeho případě zážitky z několika dní strávených v Hirošimě změnily náhled na rodinnou tragédii i náhled na události v městě postiženém atomovou zkušeností. Sebeúcta přeživších atomový útok a opravdovost těch, kteří se o ně starali, ho inspirovala k péči o vlastního postiženého syna. Hrdinství těch, kteří přežili Hirošimu, vidí v tom, že nespáchali sebevraždu navzdory všemu.¹⁰⁴ Óe zmiňuje, že tito lidé dávají přednost mlčení, chtějí mít svůj vlastní život a svou vlastní smrt. Odmítají být oběťmi. Jak píše Treat,¹⁰⁵ Óe zavádí nový pojem pro označení těch, kteří přežili Hirošimu a mlčí: lidé Hirošimy. Vidí v nich dokonalý existencialistický model: absolutní zničení jejich města je přimělo být si naléhavě vědomi své prázdnoty, muk a tudíž potenciálně též své svobody.¹⁰⁶ Treat zmiňuje slova dívky Murato, která přijala své keloidy a tím je odstranila jako překážku další činnosti,¹⁰⁷ jak dívka sama říká: nemohu být zmrzačena, aniž bych si svou zmrzačenost sama zvolila.¹⁰⁸ Stejnou zkušenost popisuje Jóko Óta v povídce *Svatojánské mušky*,¹⁰⁹ kdy neví, jak se zachovat v přítomnosti dívky se znetvořeným obličejem. Ta ji vyvádí z rozpaků: „Mně nevádí, že se na mě dívají. Já chodím sama i do biografu, a když jdu po ulici, nikoho si nevšímám. . . . Letos na jaře jsme měli od svazu jarní slavnost a já jsem tam tančila.

¹⁰²Tamtéž, s. 225.

¹⁰³Kenzaburó Óe 1995, s. 7–10.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 12.

¹⁰⁵Treat 1987.

¹⁰⁶Tamtéž, s. 108.

¹⁰⁷Tamtéž, s. 125.

¹⁰⁸Tamtéž, s. 124.

¹⁰⁹Krouský 1996, s. 63.

Ostatní lidé z toho byli celí pryč, ale já jsem s touhle tvářičkou tančila dál.¹¹⁰ Dívka si vybrala svobodu a ukazuje jistou neschopnost druhých být svobodeni, neboť ten druhý, zdravý se potýká s problémem, jak se k ní chovat. Jedna z dalších popisovaných situací – „Chodila tam do kostela jedna cizinka a pořád se tak soustrastně dívala na moje ruce. Potom mi jednou přinesla rukavice upletené z červené vlny. Od té doby jsem přestala chodit do kostela.“¹¹¹ – ukazuje až neschopnost ostatních vyrovnat se s postižením svých spoluobčanů.

Existenciální zkušenost výbuchu atomové bomby přináší těm, kteří přežili (hibakuša), nutnost konfrontace s realitou: pravděpodobně zemřou na nějakou z nemocí způsobenou výbuchem, mohou tedy buď vyjít vstříc osudu jeho popřením (mlčení), nebo mu uniknout (sebevražda, šílenství), nebo s ním bojovat (činnost, aktivismus).¹¹² K první skupině se mohou řadit tzv. „dívky atomové bomby“. Ačkoliv následky útoku trpěla škála všech kategorií lidí, byly v jistém okamžiku tematizovány jen mladé ženy. Jejich situace byla prezentována jako tragická, neboť jejich vzhled byl zničen spálenou kůží, a tím byla kompromitována jejich možnost šťastně se vdát. Jejich osud byl dramatický a vzbuzoval lítost přesně proto, že nemohly vyžadovat nic, jen snášet svou osudovou bolest v mlčení.¹¹³

Tématu osudu žen je věnována povídka Micuhary Inoueho *Dům rukou*.¹¹⁴ Je právě o dívkách, které přežily výbuch v Nagasaki a ani po létech se nevdávají. I Masudži Ibuse líčí v románu *Černý déšť* příběh dívky Jasuko, jež se také nemůže provdat.¹¹⁵ Říká se totiž, že ji zasáhl černý déšť po výbuchu bomby v Hirošimě, což je pro vdavky zásadní překážka. Jasuko však nemá žádné příznaky nemoci z ozáření, její strýc Šigemacu se proto rozhodne dokázat, že zasažena nebyla. Vrací se ke svým deníkovým záznamům z onoho období a k deníku Jasučinu. S téměř zoufalým „to není možné“ se snaží najít důkaz, který by popíral spojení Jasučina pobytu v Hirošimě v den útoku s bezprostředním zasažením účinkou bomby.¹¹⁶ Opět se před ním otevírá hrůza, kterou lidé tehdy prožívali, a pak vychází najevo, že Jasuko opravdu trpí atomovou nemocí. Kniha končí slovy: „Jestli se teď ukáže tamhle nad těmi kopcí duha, stane se zázrak. Ať se ukáže duha, ne bílá, ale barevná, a Jasuko se uzdraví.“ Říkal si Šigemacu sám pro sebe pohlížeje ke kopcům, přestože věděl dobře, že je to nemožné.¹¹⁷ Jediné, co lidem zbývá, je přijmout daný stav.¹¹⁸

¹¹⁰Tamtéž, s. 79.

¹¹¹Tamtéž.

¹¹²Treat 1987, s. 126.

¹¹³Hiro Saitó 2006, s. 366.

¹¹⁴Krouský 1996, s. 188–206.

¹¹⁵Ibuse 1978.

¹¹⁶Tamtéž, s. 5–6.

¹¹⁷Tamtéž, s. 218. Líman píše, že bychom tuto knihu mohli „nazvat Písní k uklidnění duší“. Líman 2004, s. 247. Vysvětluje, že původní japonské náboženství šintó kladlo velký důraz na zvláštní úctu a osobní pozornost, která musí být věnována duším lidí nepřírodně zemřelým v rozkvětu mládí. Tamtéž, s. 246. Líman dále vysvětluje, že rituál k uklidnění duší má i starou symbolickou formu

Existenciální zkušenost některých Jungkových hrdinů je spojena s násilím. Jungkem popisovaní postižení lidé nestačí tempu zdravých lidí, ukazují tak víc bolest duše než těla: mladík Kazuo zabije amerického vojáka, který ho ponižoval.¹¹⁹ Podobný motiv užívá i Murai ve třetím monologu knihy *Hirošimská žena*.

Narozdíl od těchto autorů se Óe v *Zápiscích z Hirošimy* rozhodl oslavit lidi třetí skupiny,¹²⁰ tedy ty, kteří našli východisko v činnosti: v aktivním přijetí osudu vidí autenticitu jejich bytí. Avšak, jak Treat dále pokračuje, Óe byl obviněn svým přítelem, novinářem Tošihirem Kanaiem, že jeho interpretace Hirošimy není reálná Hirošima, že ho jen inspirovala k umístění zrodu „lidské renesance“ (zrození nového, autentického člověka) do své vlastní tragédie.¹²¹ Jak upozorňuje Treat dále, na stránkách *Zápisků z Hirošimy* je velký díl Óeho a velmi málo něčeho jiného.¹²²

Zážitek z Hirošimy a Nagasaki však skutečně staví (nejen) jejich obyvatele do náročné situace reagovat na to, co se stalo. To, s čím se lidé potýkají, je těžké vnitřní rozhodnutí, jak přijmout daný stav jako fakt a jak se s ním vyrovnat, neboť neexistuje žádný návod, jak to udělat.

2.7 HIROŠIMA JAKO NÁRODNÍ TRAUMA

Hiro Saitó si všímá dalšího efektu, který výbuch atomové bomby způsobil. Je to pojetí Hirošimy jako národního traumatu.¹²³ Hiro Saitó se domnívá, že tento koncept se nevytvořil hned, jako reakce na srpnové události, ale teprve poté, co nukleární spád z pokusného výbuchu na Bikinách zasáhl posádku japonské rybářské

– intimní oslovení mrtvých. Pokud duch mrtvých může být s jasností vyvolán v lidské mysli, pak není mrtev. „Zůstává smysluplnou a nedílnou součástí identity živé bytosti, která doufá v tentýž podíl života po smrti.“ I v románu zaznívá, že úcta k mrtvým pevně ukotvená tradicí musela být zachována, proto je Šigemacu pověřen recitováním sůter. Protože žádné nezná, vydává se na příkaz do města nějaké si opsat. Jednu ze sůter pak odříkává jako by mimoděk, když ho někde na jeho cestě zasáhne setkání s mrtvým: „Šel jsem korytem řeky. . . Spatřil jsem mrtvého muže s tváří vzhůru. . . sám pro sebe jsem si odříkával Kázání o nesmrtnosti.“ Ibuse 1978, s. 202. Z tohoto úhlu pohledu se vyjasňuje i Hačijovo (*Deník z Hirošimy*) modlení se za mrtvé v připomínce Canettiho (ten aktualizuje cestu dr. Hačiji po místech, která jsou spojena s mrtvými, jeho blízkými, ale i těmi, o nichž se dozvěděl. . . a za každého se modlí. Canetti se ptá sám sebe, „zda kdy byli v evropských městech lidé, kteří i přes zpusťování svých domovů vyhledávali místa, kde zemřeli lidé a tímto způsobem, s jasným obrazem mrtvých v mysli, se za ně modlili“. Canetti 1992, s. 216. Jungk vidí v případě obětí Hirošimy, v obřadu pohřbu, úsilí obětí postavit proti zvůli étos, proti chaosu vyšší řád. Jungk 1964, s. 27. Podobným tématem pohřbu a modlitby k uklidnění duší se zabývá i film *Barmská harfa* režiséra Kona Ičikawy, odehrávající se po kapitulaci Japonska na Barmě v září 1945.

¹¹⁸Samotný Ibuse říká, že nechtěl „psát o atomové bombě jako o prokletí, nýbrž jako o jednom osudu Japonců“. Ibuse 1978; Krouský 1996, s. 229.

¹¹⁹Jungk 1964, s. 129–130.

¹²⁰Treat 1987, s. 126.

¹²¹Tamtéž, s. 132.

¹²²Tamtéž, s. 135.

¹²³Hiro Saitó 2006.

lodi a jeden z jejích členů posléze zemřel. Ačkoliv se neprokázala přímá souvislost jeho smrti se spadem, událost, podle Hira Saitóa, dovolila upevnit dřívější fragmentární vzpomínky a zasadit je do rámce definujícího poválečnou japonskou identitu v pojmech nadnárodního upomínání na Hirošimu. Takto pojaté a definované vzpomínky získaly formu kulturního traumatu, tedy události, kdy skupina cítí, že se stala subjektem děsivé události, která zanechává nesmazatelné známky ve skupinovém vědomí a poznamenává ho navždy, měníc zároveň budoucí identitu zásadním a nevratným způsobem.¹²⁴ Takové trauma, které má silnou emocionální a psychologickou dimenzi, pak hraje i důležitou ideologickou roli. Tam, kde se vynoří kulturní trauma, dochází k posunu struktury pocitů týkajících se tragické události od lítosti k sympatii, solidaritě mezi těmi, kteří událost přímo nezažili.¹²⁵

Zmíněné zpoždění od události k vytvoření kulturního traumatu bylo v Japonsku způsobeno cenzurou, která se vztahovala na publikování jakýchkoli zmínek o atomovém bombardování. To znamená, že ti Japonci, kteří nebyli přímými svědky, zůstávali bez informací o šíři destrukce, jež postihla Hirošimu a Nagasaki. Dokonce, i když se posléze obyvatelstvo dozvědělo o použití atomových zbraní, váhalo chovat se k těmto dvěma městům jinak, než k dalším, zničeným zápalnými bombami.¹²⁶ Ti, kteří zemřeli, byli zpočátku viděni jako obyvatelé – oběti zmíněných měst. Navíc až do roku 1954 mírové deklarace nepřipomínaly existenci přeživších.¹²⁷ Atomové bombardování bylo viděno více jako přírodní katastrofa.¹²⁸ Hačija v *Deníku z Hirošimy* píše, že pohled na planoucí ohně a zkázu města ho přivedl na myšlenku, zda takto nevypadaly Pompeje, ale domnívá se, že tam nebylo tolik mrtvých.¹²⁹ To, že se atomové bombardování nevnímalo jako lidské dílo, vylučovalo také jakékoliv diskuse o zodpovědnosti. Dokonce i Óe odmítá lidskou zodpovědnost za bombu, zdá se, že ji spíše vnímá stejně jako „mor“ či záplavy.¹³⁰ Avšak Canetti dodává, že to není srovnatelné. „Hirošimu postihla katastrofa, která byla přesně promyšlena a provedena lidmi. Příroda vypadává ze hry.“¹³¹ Spojené státy jako ten, kdo bomby shodil, byly v literatuře skutečně odloučeny od dané události.¹³² Souviselo to

¹²⁴Tamtéž, s. 356.

¹²⁵Hiro Saitó vysvětluje, že lítost je pocit diváka traumatu, který udržuje odstup mezi ním, divákem, a trpícím. Tam, kde se objeví sympatie, solidarita místo lítosti, vyjevuje se kulturní trauma na kolektivní úrovni, přičemž znamená více než psychické zranění jedince. Ostatní členové skupiny definují svou kolektivní identitu jako ti, kteří sdílejí zranění přeživších, nikoliv jako vzdálení pozorovatelé.

¹²⁶Tamtéž, s. 360; šlo např. o Nagoju, Kóbe a Tokio zasažené kobercovými nálety v březnu a dubnu 1945.

¹²⁷Tamtéž, s. 362.

¹²⁸Tamtéž, s. 362.

¹²⁹Hačija 1956, s. 44.

¹³⁰Schwenger – Treat 1994, s. 243.

¹³¹Canetti 1992, s. 211.

¹³²Schwenger – Treat 1994, s. 244.

i s poválečným obrazem USA jako benevolentního osvoboditele, ne nenáviděného bývalého nepřítele.¹³³

V souvislosti s těmito skutečnostmi od srpna 1945 do srpna 1951 neexistovala žádná národní paměť týkající se Hirošimy.¹³⁴ Jak Japonsko získalo suverenitu po podepsání mírové smlouvy v San Francisku, která vstoupila v platnost v dubnu 1952, Hirošima se stala viditelnější. Se zrušením cenzury vychází množství literatury a fotografií, informujících o zkáze.¹³⁵ Jako následek šíření informací a jako následek politického posunu začíná být město se svou atomovou zkušeností prezentováno jako nadnárodní celek. Začalo být vnímáno a připomínáno jako město spojené s atomovým bombardováním, jenž má být základem pro budoucí světový mír.¹³⁶ Zásadní změna však nastala, jak již bylo zmíněno, po incidentu s rybářskou lodí, kdy se jednalo nejen o zasaženou posádku a jednu oběť, ale zasažená loď vezla náklad tuňáků, kteří tvoří základ stravy Japonců, což mezi obyvatelstvem vyvolalo paniku. Jako důsledek všech jednotlivých událostí se zrodila národní identita: Japonci jsou oběťmi nukleárních zbraní,¹³⁷ je to jediná země na světě, která zažila atomové bombardování.¹³⁸ Tak se objevilo národní trauma, zvané Hirošima.¹³⁹ Tento jev však odhlíží od faktu, že oběťmi atomového bombardování byli i Korejci¹⁴⁰ v té době žijící v uvedených městech. Podle Saitóa tendence připomínat památku Hirošimy zároveň odvádí stranou diskuse o japonské válečné agresi v Asii.¹⁴¹

Jedna z prvních autorek atomové poezie Sadako Kurihara tematizuje tuto problematiku v básni *Když řekneme Hirošima*: „Když řekneme ‚Hirošima‘, odpoví lidé, jemně, ‚Ach, Hirošima‘? Řekni ‚Hirošima‘, a uslyšíš ‚Pearl Harbor‘. Řekni ‚Hirošima‘, a uslyšíš ‚Znásilnění v Nankingu‘. Řekni ‚Hirošima‘ a uslyšíš o ženách a dětech v Manile, hozených do jámy, zalitých benzínem a upálených zaživa. Řekni ‚Hirošima‘ a uslyšíš ozvěnu krve a ohně. Řekněme ‚Hirošima‘ a neuslyšíme, jemně, ‚Ach, Hirošima‘ . . . Abychom mohli říci ‚Hirošima‘ a slyšet v odpovědi, jemně, ‚Ach,

¹³³Hiro Saitó 2006, s. 362. Treat uvádí názor Hirošiho Macumota, který upozorňuje na komplexnost jevu a nemožnost definování oběti a pachatele v rámci nejasného labyrintu moderní technické civilizace. Schwenger – Treat 1994, s. 249. Jak píše Treat dále, 6. srpen je momentem a Hirošima místem v čase, jejichž následky zatíží minulost, přítomnost i budoucnost: nikdy už nebude čas, kdy bude záležitost Hirošimy uzavřena. Tamtéž, s. 253.

¹³⁴Hiro Saitó 2006, s. 363.

¹³⁵Tamtéž, s. 364. Kniha *Give me water* uvádí, že teprve mezi lety 1947 a 1954 byl prováděn výzkum Komisí pro oběti atomového bombardování o mentálním postižení, kterým trpí děti matek zasažených radiací, a tento fakt byl v Japonsku odhalen teprve v roce 1961. *Give me water. Testimonies of Hiroshima and Nagasaki*, s. 47.

¹³⁶Tamtéž, s. 361.

¹³⁷Tamtéž, s. 368. (V roce 2011 muselo Japonsko čelit havárii jaderné elektrárny ve Fukušimě.)

¹³⁸Tamtéž, s. 367.

¹³⁹Tamtéž, s. 369.

¹⁴⁰Zmínku lze najít například v knize *Give me water. Testimonies of Hiroshima and Nagasaki*, kde je zmíněno, že při útoku zemřelo více než 10 000 Korejců. Tamtéž, s. 34–36.

¹⁴¹Hiro Saitó 2006, s. 372.

Hirošima‘, musíme nejdříve smýt krev ze svých vlastních rukou.“¹⁴² Je tak jednou z prvních autorek atomové poezie, která se snaží vidět událost Hirošimy v širším kontextu zapojení své země do druhé světové války.

I přes aktivní a v lecčems značně problematickou účast Japonska ve druhé světové válce nelze popřít, že je jediným státem, který byl zasažen atomovou zbraní. Národní trauma spojené s atomovým bombardováním reálně existuje a událost je stále v živé paměti Japonců. Zajímavé je však, že je více spojované s Hirošimou než s Nagasaki.

2.8 AMERICKÝ A NĚMECKÝ DOKUMENTÁRNÍ POHLED

V americké literatuře je téma atomové bomby zpracováno zejména básníky, v roce 1995 vyšla antologie *Atomic Ghost*, která obsahovala více než sto básní, z nichž se mnoho věnovalo zvláště Hirošimě.¹⁴³ Avšak kniha, která těsně po válce podle Schwengera a Treata¹⁴⁴ zapříčinila svým způsobem devastaci americké psýché, se jmenuje *Hirošima* a byla napsána Johnem Herseyem; vyšla poprvé 31. srpna 1946 v *The New Yorker*, kde jí bylo věnováno celé vydání. Čtenáře zasáhla dvojí silou, jednak odhalením události, jednak tím, že vyšla až rok po události. Co čtenáři věděli o Hirošimě, bylo abstraktní, neosobní.¹⁴⁵ Sharp navíc upozorňuje na zajímavý literární kontext, v němž se americká společnost od přelomu 19. a 20. století

¹⁴²Dougherty, E. A. *Memories of the Future: The Poetry of Sadako Kurihara and Hiromu Morishita*. Překlad autorka, anglický text: „When we say ‘Hiroshima’, do people answer, gently, ‘Ah, Hiroshima’? Say ‘Hiroshima’, and hear ‘Pearl Harbor’. Say ‘Hiroshima’, and hear ‘Rape of Nanking’. Say ‘Hiroshima’, and hear of women and children in Manila thrown into trenches, doused with gasoline, and burned alive. Say ‘Hiroshima’, and hear echoes of blood and fire . . . That we may say ‘Hiroshima’ and hear in reply, gently, ‘Ah, Hiroshima’ we first must wash the blood off our own hands.“

¹⁴³Mitchel 2011.

¹⁴⁴Schwenger – Treat 1994, s. 240.

¹⁴⁵Tamtéž. Herseyova kniha je, podle Schwengera a Treata, první a často poslední knihou, kterou lidé o Hirošimě čtou. Tamtéž, s. 239. Hersey sponzoroval cestu reverenda Tanimota, který zažil útok, do USA a jeho představení v pořadu *This Is Your Life*. Ve stejném pořadu se zároveň objevil i Robert Lewis, člověk, který spolu s Paulem Tibbetsem pilotoval Enolu Gay – letadlo, které shodilo první atomovou bombu. V pořadu bylo následně uvedeno číslo účtu, na který mohli Američané posílat peníze – finanční podporu pro oběti bombardování, pro tzv. dívky z Hirošimy, které se v roce 1956 v New Yorku podrobily zákroku plastické chirurgie, který odstranil následky popálení atomovou bombou. Tamtéž, s. 235. Další příklad amerického vyrovnání se s událostí se odehrál dříve, v roce 1949, kdy americký aktivista Norman Cousins inicioval program morální adopce sirotků, jejichž rodiče zemřeli při útoku. Saitó 2006, s. 362. O pocitech kolem atomové bomby vypovídá i zmínka fyzika Feynmana. Richard Feynman, který se podílel na výrobě bomby, vzpomíná na zkušební výbuch: „Poté, co bomba opravdu vybuchla, zavládlo v Los Alamos ohromné vzrušení. Každý pořádal večírky a všichni někde courali. Seděl jsem na džípu, bubnoval na bubny a podobně. Vzpomínám si ale, že jeden z nás, Bob Wilson, seděl celý sklíčený. ‚Co je s vámi?‘ řekl jsem. ‚Ta věc, kterou jsme udělali, je hrozná!‘ ‚Ale vy jste s tím začal. Vy jste nás do toho dostal.‘ Já a všichni ostatní jsme začali z dobrých pohnutek. Pracovali jsme ze všech sil, chtěli jsme to

pohybovala. Uvádí, že existovala řada příběhů, v nichž asijsí vetřelci ozbrojení vynikajícími technologiemi zaútočili na Spojené státy.¹⁴⁶ V těchto příbězích je vždy asijský útočník zničen, čímž je opět nastolena rovnováha a osvobozený svět se může vydat normální cestou dál. Události Hirošimy byly v USA po výbuchu atomové bomby prezentovány většinou stejným způsobem, argumentovalo se tím, že bomba byla spravedlivou odplatou za hrůzy způsobené Japonci.¹⁴⁷ Hersey tak psal v opozici k oficiálním způsobům vyprávění a, jak uvádí Schwenger a Treat, jeho kniha dala Američanům pocítit hrůzu ceny lidských životů a dala jim vidět oběti jako lidi.¹⁴⁸ Hersey se v knize rozhodl zaměřit na šest přeživších. Výběr zahrnoval vdovu s třemi dětmi, dva lékaře, úředníci a dva křesťanské misionáře, což podkopalo americkou představu o Japoncích jako „o hordě fanatických a militaristických šintoistů“.¹⁴⁹ V roce 1985 se Hersey do Hirošimy vrací, aby zjistil další osudy svých hrdinů. Tato část textu byla připojena k původní verzi knihy při jejím dalším vydání a tvoří poslední kapitolu.¹⁵⁰ Kniha začíná popisem každodenních záležitostí vybraných lidí, prožitkem výbuchu a následuje průzkum subjektivní zkušenosti každého z nich. Po zážitku exploze a zkušenosti prvních hodin a dní po výbuchu si lidé uvědomují, jak je zvláštní, že jim postupně přestává záležet na věcech, které měli rádi – botách, knihách... Příběhy vybraných jednotlivců jsou jen jakoby mimochodem doprovázeny přesnými vědeckými údaji, např. vzdáleností od epicentra, počtem mrtvých, statistickými údaji o bombě, což zesiluje tragičnost osobních výpovědí. Jak shrnuje Sharp¹⁵¹ svůj příspěvek o Herseyově knize, *Hirošima* přeměnila americký způsob narace a transformovala „japonského žlutého vetřelce“ do sympatické oběti atomové bomby.

Přítomnosti americké armády v Japonsku si všímá i Jungk v knize *Paprsky z popela*, která je koncipována podobně jako kniha Herseyova. Jungk se neomezuje na úzký počet jednajících postav, představuje celou škálu různých jedinců, obyčejných lidí, lékařů, misionářů, oficiálních představitelů různých institucí, úředníků. Jeho kniha začíná sběrem informací v roce 1957, soustředí se hlavně na osud Hirošimy a jejích obyvatel po skončení války. Zajímají ho lidé, kteří přežili, a přerod zničeného města v nové. Zmiňuje, že v té době se jen málo Američanů odvážilo do centra města a na „popraskaných zdech budovy, postavené roku 1913 rakouským

dokázat, a bylo to vzrušující a úžasné. Už jsme o tom nepřemýšleli. Prostě jsme přestali myslet. Bob Wilson byl z nás jediný, kdo o tom ještě přemýšlel, i v této chvíli.“ Feynman 1989, s. 104–105.

¹⁴⁶Sharp 2000, s. 437. Šlo například o příběh *The Unparalleled Invasion* od Jacka Londona, nebo *Armageddon 2419 AD* od P. Nowlana.

¹⁴⁷Tamtéž, s. 438. Stejně pocity uvádí i jeden z pilotů Enoly-Gay R. A. Lewis. Tamtéž, s. 441. Jde například o události v Nankingu. Changová 1998.

¹⁴⁸Schwenger – Treat 1994, s. 240.

¹⁴⁹Sharp 2000, s. 445.

¹⁵⁰About John Hersey.

¹⁵¹Tamtéž, s. 450.

architektem Letzelem,¹⁵² se jednoho dne na drolicí se stěně objevil nápis sazemi: NO MORE HIROSHIMAS. . .“.¹⁵³

Ač se zmíněné texty snaží být dokumentem a přinášejí vzpomínky lidí, kteří zažili a přežili atomový útok, tedy poměrně silně pracují s emocemi, přinášejí i řadu faktů.

2.9 ITALSKÁ A ČESKÁ PRÓZA A POEZIE

Evropská literatura představuje téma Hirošimy a Nagasaki svým vlastním způsobem. Například Luigi Candoni je zpracoval ve hře *Oidipus nad Hirošimou*.¹⁵⁴ Jak uvádí v poznámce, při psaní tohoto dramatu se vžíval „do duševních útrap amerického vojáka, který patnáct let potom, co provedl obludný rozkaz, utekl z texaského blázince a . . . dožadoval se všemi možnými prostředky veřejného procesu: chtěl, aby byl souzen, odsouzen, a aby zároveň s ním byli odsouzeni i ti, kteří rozkaz dali“.¹⁵⁵ V názvu je použito jméno starořeckého krále Oidipa, který stejně jako americký pilot zabíjel neznámé lidi. Candoniho hra je ironická, stojí na požadavku amerického pilota Darnella, aby byl odsouzen za shození atomové bomby a zabití obrovského počtu lidí. Žalobce upozorňuje na fyzické známky vrozené omezenosti a pokročilé degenerace obžalovaného a shledává jeho snahu být souzen za každou cenu jako megalomanskou touhu a žádá, aby jej nechali „volně a svobodně pobíhat po asfaltu našich výstavných měst, psychopatického šaška v šedé kápi komplexu domnělé viny“.¹⁵⁶ Darnellův požadavek však podporují svědci, japonský muž a žena, muž uvádí: „Jsem Jamoto. Vycházím jen v noci. A v perleťovém dešti, když padá . . . tvář mi opadáva kus po kuse. . .“¹⁵⁷ Hra končí vystoupením herců z rolí a představitel Darnella oznamuje, že příběh pilota, který svrhl atomovou bombu na Hirošimu, ho tak oslovil, že cítil potřebu tlumočit jeho tragédii lidem.¹⁵⁸ „Scénická fikce nechce doznít v zoufalém volání. Chce spíše vyvolat váš názor na některé základní otázky,

¹⁵²Dnes památník svržení atomové bomby, nazývaný Atomový dóm (japonsky Genbaku dómu). Původně Průmyslový palác postavil ve stylu evropské secese a neo-baroka náhodský rodák Jan Letzel v letech 1913–15. Strusková 1996. Atomová bomba vybuchla přímo nad ním. Díky ocelové konstrukci s mnoha okny se budova jako jediná v epicentru nezřítla. Město Hirošima rozhodlo roku 1966 tuto budovu zakonzervovat, aby se zachovala jako svědek bombardování. Roku 1996 byla zapsána na seznam památek UNESCO. *Informační Bulletin Velvyslanectví Japonska v ČR* 2009. UNESCO o budově uvádí, že je „nejen silným a mocným symbolem nejničivější síly vůbec kdy vytvořené lidstvem; zároveň vyjadřuje naději na světový mír a definitivní eliminaci nukleárních zbraní“. Ide 2007, s. 18. Ide uvádí, že USA interpretují Atomový palác jinak a měly námitky proti jeho začlenění do seznamu UNESCO: obrátily se na UNESCO s otázkou zvážení vhodnosti začlenění válečných míst do seznamu památek. Tamtéž, s. 19–20.

¹⁵³Jung 1964, s. 56. Dodnes se neví, kdo je autorem tohoto hesla.

¹⁵⁴Candoni 1967.

¹⁵⁵Tamtéž, s. 1.

¹⁵⁶Tamtéž, s. 16.

¹⁵⁷Tamtéž.

¹⁵⁸Tamtéž, s. 51.

jako je právo člověka na odepření poslušnosti, když splnění rozkazu by znamenalo hromadnou vraždu. . . “¹⁵⁹ Herec na závěr cituje z dopisu, který napsal C. R. Eatherley,¹⁶⁰ jeden z pilotů, svému příteli: „Onoho dne na zpátečním letu z Hirošimy. . . jsem se rozhodl, že zasvětim svůj život zápasu proti příčinám války. . . Nenávist, nespravedlnost a násilí nikdy nepovedou k míru. . . Lidé potřebují lásku, sen a jídlo.“¹⁶¹ Hra se dívá na událost očima druhé ze zúčastněných stran a nabádá k zamyšlení.

Vítězslav Nezval v divadelní hře *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou* spojil dva obrazy – legendu o zaniklém kontinentu, zmiňovaném například i Platónem, a zneužití materiálu člověkem přetvořeným. Nezval využívá hovorovou prózu a melodicky rytmizovaný hexametr, čímž zvyšuje účinnost textu. Toto jeho jediné poválečné drama varuje před zneužitím atomové energie: „Kov, s nímž si zahrává Vladař, měl zůstat navždycky v rukou učenců. . . Bude zneužit!“¹⁶² S díly japonských autorů samozřejmě v souvislosti být nemůže, není zповědí svědků. Jen místy se objeví jakýsi náznak, když přibíhá plačící Kleito se zdviženými pažemi a obě její ruce jsou zčernalé a znetvořené: „Ruce, ruce, ztratila jsem ruce“, volá nešťastná Kleito a Vladař suše odpovídá: „Navleč jí rukavice!“¹⁶³ Jako kdyby Nezval znal příběh znetvořené dívky, jíž cizinka v kostele darovala červené rukavice. Závěr hry pak připomíná výbuch atomové bomby: „[. . .] dunění z dálky, které postupně zesiluje, na vrcholky hor padá stále krvavější záplava. Ozve se strašné zadunění, vytryskne světlo, pak se vše ponoří do tmy a v tenkém paprsku, který ještě jednou vzplá, než zhasne navždy. . . Nový rachot a tma.“¹⁶⁴ Oproti reálným událostem dramatizuje Nezval závěrečnou scénu postupně k zvukovému i vizuálnímu vrcholu končícímu v tichu a tmě.

¹⁵⁹Tamtéž, s. 52.

¹⁶⁰Oním zde zmíněným přítelem byl rakouský pacifista a filosof Günter Anders, který napsal Eatherleyovi dopis poté, co se dozvěděl o jeho osudu. Tento dopis zahájil dlouhou korespondenci mezi oběma muži. Eatherley byl pilotem letadla, které zkoumalo povětrnostní podmínky nad Hirošimou, nepilotoval letadlo, které svrhlo bombu, tím byl P. Tibbets. Ten vyjádřil překvapení, proč se Eatherley cítí tak vinen, když Enolu Gay nepilotoval a měl s útokem společnou jen příslušnost k americké armádě a sdělení informací o počasí v době útoku. Thomas a Witts píší, že Eatherley se civilnímu životu nepřizpůsobil, stal se z něj padělatel, vylupoval poštovní úřady, pil, pobýval v psychiatrických léčebnách. Jeho mýtus byl zčásti vytvořen novináři, když titulky oznámily, že je trestán za to, že se přiznal k pocitu viny za Hirošimu. Witts a Thomas upozorňují, že Eatherley opakoval myšlenky, které mu byly připisovány dřív, než je vůbec vyslovil. Thomas – Witts 1984. Jak uvádí Naomi Macuoka, W. B. Huie v knize *The Hiroshima Pilot* mluví o Eatherleyovi zhruba v stejném duchu, Eatherley po útoku neukázal žádnou lítost, dokonce se podílel na dalších zkouškách atomové bomby. Matsuoka 1987, s. 264–276.

¹⁶¹Candoni 1967, s. 53.

¹⁶²Nezval 1963, s. 13.

¹⁶³Tamtéž, s. 38.

¹⁶⁴Tamtéž, s. 117.

Z českých autorů reaguje na události v Hirošimě také František Hrubín. Obavy pronikají ve sbírce *Nesmírný krásný život*.¹⁶⁵ Jako hlavní motiv zní toto téma úvodní básní sbírky *Hirošima*, která je podle autorových slov složena z citátů z J. R. Oppenheimera, A. Bertranda, Mičihiko Mačiji,¹⁶⁶ Bram Stokera a M. Gorkého.¹⁶⁷

Atomické výbušniny
úžasně zvýší
ničivou energii,
která připadá
na každý vydaný dolar,
nebo na každou pracovní hodinu.

Zcela zvrátí
trapný rozdíl
mezi námahou, vynaloženou na zničení,
a rozsahem zničení.

...
Je časně,
jítro je klidné,
teplé a krásné.¹⁶⁸

Přistoupil ke mně
a zašeptal mi s hrůzou do ucha:
Je to zde!
Odhodlal jsem se dojít
Až na konec strachu.
To, co jsem zažil,
mohlo být soustředěno
do jediného okamžiku,
anebo to mohlo trvat
celou
jednotvárnou
věčností.¹⁶⁹

Všechno bylo jako noční můra,
mé rány,
tma,

¹⁶⁵Hrabák – Jeřábek – Tichá 1978, s. 504.

¹⁶⁶Jde o chybu v psaní jména, ve skutečnosti jde o deník Mičihika Hačiji.

¹⁶⁷Sbírka vznikla v roce 1948. Hrubín 1987, s. 129.

¹⁶⁸Srov. Hačija 1956, s. 15.

¹⁶⁹Tamtéž, s. 21.

cesta přede mnou,
moje pohyby byly stále tak pomalé.
Jen mé myšlenky pádily!¹⁷⁰

Hrubín tuší, slyší, „jak starý svět se rozpadá“.¹⁷¹ Mezi obyčejnými lidmi na předměstí Prahy se téměř nic zvláštního neděje: žena ve vinárně upíjí špatné víno, milenci se těší svou přítomností, pozdní chodec doma rozsvěcí, ponožky jsou zašívány, a přitom „už před hodinou začal šestý srpen devatenáctsetpětačtyřicet“.¹⁷² V Japonsku je však o sedm hodin víc:

... a tam je krásné ráno, osm hodin
a patnáct minut (japonského času)
tam v tuto chvíli
právě to padá na Hirošimu.¹⁷³

Epilog obraz rozvíjí dál:

... tajně
jim úzkost našeptává, že lze prázdno
vyprázdnit ještě více zoufalstvím...
stále to námi ještě padá,
stále to námi bude padat,
i tenkrát, až nás vodorovně
natáhne umírání, a ten pád
otřásat bude ještě naším tlením.¹⁷⁴

Stejně jako troskami Hirošimy prorůstají zelené výhonky, koncem Epilogu prorůstá výkřik básníka:

...
je v nás však
prostá touha –
žít!¹⁷⁵

Autoři zmínění v této kapitole neměli samozřejmě zkušenost s útokem, ani nehovořili s oběťmi. Jejich pohled je formován čistě jejich názorem na událost a pocity s ní spojenými. Je zajímavé, že Candoni (v českém překladu dílo vyšlo 1967) se nezabývá

¹⁷⁰Hrubín 1987, s. 5–6. Srov. Hačija 1956, s. 17.

¹⁷¹Hrubín, 1987, s. 9.

¹⁷²Tamtéž, s. 11–16.

¹⁷³Tamtéž, s. 16.

¹⁷⁴Tamtéž, s. 19.

¹⁷⁵Tamtéž, s. 20. Hrubín ale ještě v básni *Oblohy* vyjadřuje svůj strach. Tamtéž, s. 93–94.

osudy lidí, kteří útok na Hirošimu zažili. Zaměřil svou pozornost jiným směrem – na amerického pilota, který asistoval při shoení bomby. Pilot trpěl pocity viny za Hirošimu, na druhou stranu je doloženo jeho problematické chování. Nezval, jenž svou knihu psal v roce 1956, odkazuje na otázky spojené se zneužitím techniky a (pravděpodobně) atomové energie, zneužitím lidské moci a lidských schopností. Hrubín, jehož oslovila Hirošima a Nagasaki o něco dříve, již v roce 1948, oproti tomu vyjadřuje své obavy z dalšího osudu světa. O tom, jak hluboce byl zasažen událostí, svědčí právě úvodní báseň sbírky *Hirošima*, v níž používá citací osobností spojených s atomovým útokem na město.

3 ZÁVĚR

Literatura atomové bomby je zajímavým a významným fenoménem, o němž existuje řada článků a knih, detailně o něm píše např. i J. W. Treat v knize *Writing Ground Zero: Japanese Literature and the Atomic Bomb*.¹⁷⁶ Potřeba vyrovnat se s událostí podnítila k tvorbě umělce nejen bezprostředně či krátce po události, ale i ty, působící až několik desetiletí poté. Prostřednictvím analýzy vybraných literárních děl se snaží článek přiblížit širší témat, kterým se autoři věnují. Všimá si událostí a bezprostředního chování lidí, reakcí lidí na oznámení kapitulace, vědeckých přístupů postižených lékařů, vnitřních prožitků a emocí zraněných, problematičnosti sdílení vlastních zkušeností, otázek spojených s vyrovnáváním se s tlakem událostí. Ve všech tématech si text všimá i variability reakcí, postojů a pocitů lidí zasažených útokem. Pozornost je věnována také postojům a názorům nejen některých autorů ze Spojených států amerických, které bomby shodily, ale i některých autorů evropských, kteří s událostí nebyli přímo spojeni. Podrobnější rozbor by se následně mohl detailněji zabývat rozdíly v přístupech k uvedené problematice v dílech japonských autorů, případně v tvorbě japonských autorů a autorů z ostatních zemí.¹⁷⁷

¹⁷⁶Treat, 1995.

¹⁷⁷Obdobně nechává tento článek stranou zpracování tematiky atomové bomby v dílech jiných uměleckých druhů. Takových zpracování v hudbě, malířství a filmu je dlouhá řada o pouhý jejich výčet by byl velmi obsáhlý.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

LITERATURA:

- Candoni, L. (1967). *Oidipus nad Hirošimou*. Praha: Dilia.
- Canetti, E. (1992). *Svědomy slov*. Praha: TORST.
- Feynman, R. P. (1989). *To snad nemyslíte vážně!* Praha: Mladá fronta.
- Give me water. Testimonies of Hiroshima and Nagasaki* (1976). Tokyo: A Citizens' Group to Convey Testimonies of Hiroshima and Nagasaki.
- Goldstein, D. M. – Dillon, K. – Wenger, J. M. (2005). *Hirošima a Nagasaki. Historie ve fotografiích*. Brno: CP Books, a.s.
- Hačija, M. (1956). *Deník z Hirošimy*. Praha: Melantrich.
- Hersey, J. (1975). *Hirošima*. Bratislava: Smena.
- Hilská, V. (1989). Nejstarší estetické teorie v Japonsku. In: J. Bařinka (ed.), *Kulturní tradice Dálného východu*. Praha: Odeon.
- Hrabák, J. – Jeřábek, D. – Tichá, Z. (1978). *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Svoboda.
- Hrubín, F. (1987). *Hirošima*. Praha: Mladá fronta.
- Changová, I. (1998). *Nankingský masakr. Nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Ivo Železný.
- Chovanová, D. (2011). *Meziľudské vzťahy v prozaických dielach literatúry atómovej bomby v podaní očitých svedkov útoku na Hirošimu*. Univerzita Palackého, Olomouc. Katedra asijských studií, bakalářská práce.
- Ibuse, M. (1978). *Černý déšť*. Praha: Svoboda.
- Ibuse, M. (2000). *Kosatec. Výbor z povídek*. Jinočany: H+H.
- Ide, K. (2007). A symbol of Peace and Peace Education: The Genbaku Dome in Hiroshima. *Journal of Aesthetic Education*, roč. 41, č. 4, s. 12–23.
- Informační Bulletin Velvyslanectví Japonska v České republice* (2009).
- Iojryš, A. I. – Morocho, I. D. (1983). *Hirošima*. Praha: Panorama.
- Jungk, R. (1964). *Paprsky z popela. Příběh města, které vstalo z mrtvých*. Praha: Mladá fronta.
- Krouský, I. (1996). *17 japonských povídek. Hirošima, Nagasaki*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Líman, A. (2004). *Paměť století: Ibuse Masudži*. Praha: Academia.
- Líman, A. (2008). *Kouzlo šerosvitu*. Praha: DharmaGaia.
- Maruki, I. – Akamacu, T. (1961). *Hirošima*. Praha: Nakladatelství Československých výtvarných umělců.

- Matsuoka, N. (1987). The Wrong Stuff: The Hiroshima Pilot in Japanese Fiction. *Comparative Literature Studies*, roč. 24, č. 3, s. 264–276.
- Murai, Š. (1987). *Hirošimská žena. Tři ženské monology*. Praha: Dilia.
- Murai, Š. (2003). *Jan Letzel, stavitel atomového dómu*. Praha: Šimako Murai.
- Nagai, T. (1957). *Zvony Nagasaki*. Praha: Lidová demokracie.
- Nemoto, R. T. (1996). Hiroshima in Óba Minako's Urashimasó: Desire and Self-Destructiveness. *The Journal of the Association of Teachers of Japanese*, roč. 30, č. 1, s. 1–21.
- Nezval, V. (1963). *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou*. Praha: Československý spisovatel.
- Óe, K. (1995). *Hiroshima Notes*. New York: Grove Press.
- Rees, L. (2011). *Peklo na Východě*. Praha: Euromedia Group – Knižní klub.
- Saitó, H. (2006). Reiterated Commemoration: Hiroshima as National Trauma. *Sociological Theory*, roč. 24, č. 4, s. 353–376.
- Sharp, P. B. (2000): From Yellow Peril to Japanese Wasteland: John Hersey's Hiroshima. *Twentieth Century Literature*, roč. 46, č. 4, s. 434–452.
- Schwenger, P. – Treat, J. W. (1994): America's Hiroshima, Hiroshima's America. *Boundary 2*, roč. 21, č. 1, s. 233–253.
- Strusková, O. (1996). *Dopisy z Japonska*. Praha: Ivo Železný.
- Thomas, G. – Witts, M. M. (1984). *Enola Gay*. Praha: Naše vojsko.
- Treat, J. W. (1986). Early Hiroshima Poetry. *The Journal of the Association of Teachers of Japanese*, roč. 20, č. 2, s. 221–225.
- Treat, J. W. (1987). Hiroshima Nóto and Óe Kenzaburó's Existentialist Other. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, roč. 47, č. 1, s. 97–136.
- Treat, J. W. (1995). *Writing Ground Zero: Japanese Literature and the Atomic Bomb*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Trumbull, R. (1957). *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki*. New York: E. P. Dutton.
- Vostrá, D. – Líman, A. (2011). *Chrám plný květů*. Praha: DharmaGaia a Česko-japonská společnost.
- Willmann, H. (1961). *Japonsko ve stínu pikadanu*. Praha: Svobodné slovo.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- About John Hersey. Dostupné na <http://www.herseyhiroshima.com/hersey.php>.
- Atomic Bomb Literature: A Bibliography.

Dougherty, E. A. *Memories of the Future: The Poetry of Sadako Kurihara and Hiromu Morishita*. Dostupné na http://wlajournal.com/wlaarchive/23_1-2/dougherty.pdf, citováno 1. 3. 2015.

Mitchel, G. (2011). *Writers and the Bomb* (Part II). Dostupné na <http://www.thenation.com/blog/162805/writers-and-bomb-part-ii-poets-rescue>, citováno 27. 12. 2012.

Monument to Tamiki Hara. Dostupné na http://www.pcf.city.hiroshima.jp/virtual/VirtualMuseum_e/tour_e/ireihi/tour_41_e.html, citováno 10. 2. 2015.